

ปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย

งบประมาณสนับสนุนโครงการผลิตสื่อสร้างสรรค์วีดิทัศน์ เรื่องปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย
ในโครงการหนึ่งคณะหนึ่งศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การแหงหยวกทำปราสาทผึ้ง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนในสมัยโบราณได้นำเอาหยวกกล้วยกับขี้ผึ้ง ซึ่งเป็นวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ สำหรับตกแต่งในงานมงคลและงานอวมงคลต่างๆ โดยสามารถรังสรรค์ให้เกิดเป็นผลงานศิลปะที่งดงามได้ แม้ว่าผลงานที่สร้างจากหยวกกล้วยไม่คงทนถาวร และไม่ปรากฏเป็นหลักฐานว่าเป็นมรดกตกทอดต่อมา แต่การแหงหยวกทำปราสาทผึ้ง ก็มีผลทางด้านจิตใจไม่น้อย

ในอดีตการแหงหยวกทำปราสาทผึ้ง เป็นงานที่คนในท้องถิ่นมาร่วมแรงร่วมใจกันทำ ด้วยความศรัทธาต่อผู้ที่เป็นเจ้าของงาน ถ้าเป็นการทำแหงหยวกในงานศพหรือเป็นการระลึกถึงบุญคุณของผู้ที่วายชนม์ ซึ่งส่วนมากจะเป็นภิกษุที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ ช่างที่มาแหงหยวกทำเมรุหรือปราสาทผึ้งมักแสดงความสามารถอย่างสุดฝีมือ มีการประชันกันแข่งช่างอย่างเต็มที่ ผู้ที่ทำก็มีความสุขในการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้ที่ได้มาชม และพบเห็นก็เกิดความประทับใจกับฝีมือที่ประณีตงดงาม

เรื่องการแหงหยวกเพื่อทำปราสาทผึ้งในภาคอีสาน มักเป็นที่รับรู้ว่ายังคงมีอยู่บางจังหวัดเท่านั้นเช่น จังหวัดเลย หนองคาย สกลนคร เป็นต้น รูปแบบของต้นปราสาทผึ้งและการแหงหยวกจะแตกต่างกันไป มีทั้งเรียบง่ายแบบดั้งเดิมคือ เพียงนำปลายยอดต้นกล้วยมาประดับด้วยดอกผึ้งตามก้าน ตามใบกล้วย และบางจังหวัดได้รับอิทธิพลจากปราสาททรงจตุรมุขเน้นการประดับหรือสร้างปราสาทด้วยผึ้งเป็นหลัก ส่วนการตกแต่งด้วยหยวก หายไป และหลายจังหวัดไม่มีและไม่รู้จักการทำปราสาทผึ้งแล้ว เพราะประเพณีนี้เลือนหายไปจากสังคมนานแล้ว

แต่ ณ ตำบลบ้านไทย อำเภอเข็ญใน จังหวัดอุบลราชธานี มีชุมชนเล็กๆแห่งหนึ่ง ทำให้

การรับรู้เรื่องประเพณีแห่ปราสาทผึ้งและการแหงหยวกปรากฏขึ้นอย่างมีตัวตน ผ่านสังคมออนไลน์แสดงให้เห็นว่า ยังคงมีการแหงหยวกทำปราสาทผึ้งอยู่ในชุมชนแห่งนี้ นั่นคือ บ้านโพนทราย แม้สังคมภายนอกจะรับรู้ น้อย แต่ชาวโพนทรายหมู่ที่ ๒ และหมู่ที่ ๓ ยังคงอนุรักษ์และสืบสานประเพณีการแหงหยวกทำปราสาทผึ้งที่ สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง จากรุ่นสู่รุ่นโดยเรียนรู้จากผู้ใหญ่อย่างไม่เป็นทางการ เห็นผู้ใหญ่ทำก็ ลองหัดทำตาม ทำให้มีช่างแหงหยวกในชุมชนจำนวนหนึ่งเป็นหลักในชุมชน มีการรวมกันเป็นกลุ่มช่างและ ร่วมกันทำงานในงานบุญประเพณีต่างๆของหมู่บ้าน ซึ่งเรียกว่า กลุ่มโดยธรรมชาติ มีการรวมแรงร่วมใจฟื้นฟู สืบทอดและสร้างสรรค์งานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆขึ้นภายในชุมชน เช่น งานไหว้ตอนเจ้าปู่ งานสงกรานต์ งานบุญผะเหวด งานบุญบั้งไฟ งานบุญเข้าพรรษา เป็นต้น สำหรับงานแห่ปราสาทผึ้งในวันออกพรรษาของ ชาวโพนทรายนั้น จะเห็นการรวมตัวของผู้คนคุ่มต่างๆอย่างคึกคักเป็นพิเศษ ผู้คนต่างขมิ้มหน้าทำหน้าที่ของ ตนเอง เพราะมีเวลาเพียงวันเดียวที่จะต้องจัดทำและตกแต่งปราสาทผึ้งให้เสร็จ ดังนั้นตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น เรา จะเห็นแสดงออกด้านฝีมือเชิงช่างของกลุ่มช่างแหงหยวกบ้านโพนทรายอย่างชัดเจน โดยช่างแต่ละคนจะอยู่ ประจำคุ่มของตัวเอง ซึ่งมีจำนวน ๑๖ คุ่ม บางคุ่มไม่มีช่าง ก็พึ่งพาอาศัยไหว้วานให้ช่างคุ่มอื่นช่วยเหลือ ดำเนินการสร้างหอปราสาทผึ้ง โดยมีลูกมือเป็นสมาชิกในคุ่มของตนเองเป็นแรงสนับสนุน ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก เพราะการทำปราสาทผึ้ง ไม่ได้มีเฉพาะการแหงหยวกเท่านั้น แต่มีการทำโครงปราสาทต้องอาศัยช่างไม้ การ แหงหยวก ต้องอาศัยช่างที่มีความสามารถทางการแหงหยวก การทำดอกผึ้งประดับ การร้อยดอกไม้ และหา สิ่งของมาประดับเพื่อเตรียมถวายวัดตามขนบโบราณ เป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นสตรีในชุมชนคุ่มนั้นๆ ช่วยกัน จึงจะทำให้การทำปราสาทผึ้งมีความสมบูรณ์ได้

ภาพที่ปรากฏสู่สายตาคนภายนอกในปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ผ่านเฟซบุ๊ก ของลูกหลานบ้านโพน ทราย มีส่วนสำคัญในการเปิดสายตาของบุคคลนอกชุมชนนี้ ให้มองไปที่ชุมชนบ้านโพนทรายอย่างแปลก ใจและตื่นเต้น เพราะภาพที่เห็นคือ ภาพของปราสาทผึ้งจำนวนมาก ตั้งเรียงรายอย่างสวยงามรอบๆวิหาร วัตบ้านโพนทราย ซึ่งวัดแห่งนี้มักเป็นแหล่งกลางของการจัดงานบุญต่างๆของชุมชนเสมอ แต่ในวันออก พรรษาทุกปี ถือเป็นวันพิเศษของคุ่มบ้านทั้ง ๑๖ คุ่ม จะร่วมกันแสดงตนว่า เป็นส่วนหนึ่งของคุ่มตนเอง โดย ออกมารวมกันช่วยทำในสิ่งที่ตนเองถนัดและสามารถทำได้ เมื่อแห่ไปที่วัดทุกคนก็พร้อมใจตามขบวนและนั่ง ประจำปราสาทผึ้งของตนเอง ด้วยความสุข

ภาพดังกล่าว สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้พบเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการ พิจารณาคัดเลือกศิลปินพื้นบ้าน สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยได้ลง

พื้นที่ เพื่อค้นหาและสัมภาษณ์กลุ่มนายช่างแหงหยวก ทำให้ทราบว่า ปัจจุบันนายภู นิลจิตร (อายุ๗๓ ปี)คือช่างที่อาวุโสสูงสุดที่ทุกคนยอมรับยกย่องให้เป็นนายช่างใหญ่และเป็นผู้นำในหลายด้านในชุมชนแห่งนี้ และมีทีมช่างที่ต่างทำงานร่วมกันและต่างเกื้อกูลชาวคุ้มต่างๆในเรื่องการแหงหยวก ร่วมกันมาได้แก่ นายวิเชียร ปลื้มชนะ อายุ ๖๔ ปี นายสัมพันธ์ กากแก้ว อายุ ๗๑ ปี นายบุญชู กากแก้ว อายุ ๖๓ ปี นายฟอง กากแก้ว อายุ ๗๑ ปี นายวีรชัย กากแก้ว อายุ ๖๔ ปี นายวิศิษฐ์ วงศาสนธิ์ อายุ ๖๒ ปี นายสุพจน์กากแก้ว อายุ ๕๑ ปี นายบุญธรรม กากแก้ว อายุ ๔๙ ปี นายสุนทร สุทธิเมฆ อายุ ๔๘ ปี และนายไพศาล กากแก้ว อายุ ๓๘ ปี ตามลำดับ และประเพณีแห่ปราสาทผึ้งในงานบุญออกพรรษา ยังมีความคึกคัก สร้างความสามัคคีในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เมื่อกำนันสมภาร วงศาสนธิ์ ได้ส่งเสริมให้มีการจัดทำปราสาทผึ้งประกวดในโอกาสดังกล่าว ยิ่งเป็นโอกาสให้คนทุกวัยในชุมชนหันมาช่วยกันเรียนรู้โดยธรรมชาติ และเข้าไปสู่การเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาคือโรงเรียนบ้านไทยวิทยาคม โดยครูผู้อาวุโสเหล่านี้และกลุ่มแม่บ้านได้รับเชิญไปถ่ายทอดแก่นักเรียน จึงทำให้เห็นว่า ชุมชนแห่งนี้ นอกจากมีความศรัทธามั่นคงในแก่นสารของประเพณีทางศาสนาแล้ว ยังมีศรัทธาต่อการสืบสานมาสู่เยาวชนโดยไม่เหน็ดเหนื่อย อาณิสสรณ์ทำให้มีช่างรุ่นหนุ่มเกิดขึ้นในชุมชน เมื่อมีงานก็เป็นกำลังสำคัญในการแหงหยวกช่วยช่างอาวุโสทุกครั้ง รวมทั้งเชื่อมโยงข่าวสารเรื่องราวของประเพณีแห่ปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย สู่สังคมภายนอกให้เป็นที่รับรู้ จากการลงนามเก็บข้อมูลดังกล่าว คณะกรรมการคัดเลือกศิลปินพื้นบ้านอีสานของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ ยกย่องให้ “กลุ่มช่างแหงหยวกบ้านโพนทราย”ได้รับรางวัลนาคราช เป็นศิลปินพื้นบ้านดีเด่นด้านศิลปวัฒนธรรม สาขาช่างฝีมือ (ช่างแหงหยวก) ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๘ จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๘ และได้ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๘ โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๘ นับเป็นเกียรติประวัติสูงสุดที่กลุ่มช่างได้รับ

ด้วยความโดดเด่น ความเหนียวแน่นและความศรัทธาต่อประเพณีทางพุทธศาสนา จนก่อให้เกิดการสร้างสรรคปราสาทผึ้งที่สวยงามเป็นที่ตื่นตาตื่นใจแก่ผู้พบเห็นดังกล่าว ทำให้มหาวิทยาลัยมหาสารคามสนับสนุนให้เผยแพร่องค์ความรู้ด้านการแทงหยวกทำปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย ด้วยงบประมาณแผ่นดินประจำปี ๒๕๕๙ ในรูปของการจัดทำหนังสือให้ความรู้แก่บุคคลทุกวัย ให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ พร้อมทั้งจัดทำวีดิทัศน์เรื่องปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย เพื่อเผยแพร่ในวงกว้าง ให้ผู้ชมตระหนักในบทบาทของมหาวิทยาลัยว่า เห็นความสำคัญต่อการฟื้นฟู สืบสานงานด้านช่างพื้นบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นบทบาทที่โดดเด่นของมหาวิทยาลัยเสมอมา โดยมีกองการวิจัยและบริการวิชาการ เป็นผู้ประสานงานอย่างเข้มแข็ง

องค์ความรู้จากท้องถิ่น..สู่สังคมและสถานศึกษา

เมื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับการแทงหยวกเพื่อทำปราสาทผึ้งบ้านโพนทราย พบว่าหลายส่วน ตรงกับความรู้และความเชื่อที่ปรากฏในภูมิภาคต่างๆ บางส่วนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านโพนทราย ต่อไปนี้ ขอเสนอองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ทางวิชาการด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรมดังนี้

การแทงหยวก เป็นส่วนหนึ่งของงานช่างสิบหมู่ อยู่ในกลุ่มช่างเครื่องสด ซึ่งช่างเครื่องสดนี้ ประกอบด้วยช่างย่อย ๓ แขนงคือ

ช่างดอกไม้ประดิษฐ์

ช่างสลักของอ่อน

ช่างแทงหยวก

วิธีการแทงหยวก

การแทงหยวกจะใช้มีด ๒ คม แทงลงบนหยวกกล้วยในแนวตั้ง ทำให้เกิดเป็นลวดลาย (จะไม่เรียกว่า การแกะสลักเพราะการแกะสลักจะใช้มีดหรือ สิว ทำให้เกิดลวดลายเป็นร่องนูนต่ำ หรือนูนสูงไม่เหมือนแทงหยวก)

ลวดลายของการแทงหยวก ประกอบด้วย ลายใหญ่ และลายประกอบ

ลายใหญ่ เป็นลายที่ใช้เป็นลายหลักที่กะทอ และนำไปประดับตรงชั้นต่างๆของปราสาทในกรณีที่ใช้หยวกไปทำปราสาทผึ้ง ชาวบ้านเรียกชั้นเหล่านี้เรียกว่า **ปรางค์** ถ้ามี ๓ ชั้น เช่นปรางค์ ๑ ปรางค์ ๒ และปรางค์ ๓ ขนาดของลายและหยวกจะเล็กลงตามลำดับ ลายใหญ่นิยมแทงเป็น**ลายเครือเถาว์** **ลายมะขามแห้ง**

ลายประกอบ เป็นลายที่ใช้ประดับเสริมลายหลักให้สมบูรณ์และสวยงาม ได้แก่ **ลายแห้วหมาหรือฟันปลา** **ลายฟันสาม** **ลายฟันห้า** **ลายตีนเต่า** **ลายนกน้อยหรือวัลย์แล่น** **ลายกาบเนียง** **หรือกาบเมือง** **หรือเข้าพรหม** **ก็เรียก** **ลายดอกและลายโห่ง**

ลักษณะการจับมีดในการแทงหยวก

ลายใหญ่คือลายเครือเถาว์

ลายประกอบได้แก่ นกน้อย ตีนเต่า ฟันห้า ฟันสาม แหว่หมา

ลายกระดุกงู

ลายโห่ง

ลายกาบเนียงหรือกาบเปียงหรือเข้าพรหม ลายดอกและลายประกอบต่างๆ
 ชนิดของต้นกล้วยที่เหมาะสมในการแทงหยวก ได้แก่
 กล้วยตานี กล้วยตیب กล้วยน้ำว้า
 การนำหยวกที่แทงแล้วไปใช้ มีหลายลักษณะเช่น

๑. ประกอบเป็นปราสาทผึ้งรูปทรงต่างๆ ในประเพณีแห่ปราสาทผึ้งในเทศกาลบุญออกพรรษาประจำปี
๒. ประกอบเป็นปราสาทเพื่ออุทิศส่วนกุศลถึงบุพการีที่ล่วงลับไปแล้ว
๓. ประกอบเป็นปราสาทเพื่อสะเดาะเคราะห์ หรือแก้บน
๔. ประกอบเป็นฐานเชิงตะกอนของเมรุลอย ในการเผาศพ เป็นต้น

จากต้นผึ้ง..หอผึ้ง..มาเป็นปราสาทผึ้ง

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวโพนทราย เกี่ยวกับอานิสงส์ของการถวายต้นผึ้ง ดอกผึ้ง (ต้นกล้วยที่มีขี้ผึ้งปั้นเป็นรูปดอกไม้ประดับ) และปราสาทผึ้งนั้น ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์ตรงกับข้อที่ ๑ -๓ นั่นคือเป็นการถวายเพื่อสร้างอานิสงส์ในโอกาสออกพรรษา อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับและเพื่อสะเดาะเคราะห์ ส่วนการแหงหยวกเพื่อประกอบเป็นฐานเชิงตะกอนของเมรุลอย ในการเผาศพนั้น ยังไม่เคยทำในชุมชนบ้านโพนทราย แม้เรื่องนี้ มีความพยายามรื้อฟื้นในคราวงานศพของ”หลวงปู่แดง” วัดบ้านโพนทรายก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับนัก

ในการทำต้นผึ้ง ดอกผึ้งหรือปราสาทผึ้ง เพื่ออุทิศส่วนกุศลถึงบุพการีที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ทางอีสานเรียกว่า งาน “แจกข้าว” (ทำบุญให้ผู้ตาย) และถือว่าเป็นบุญกุศลสูงส่ง ดังมีคำกล่าวว่

“ผู้หญิงห่อข้าวต้ม ตัดดอก บิบบข้าวปุ้น ผู้ชายหักหอผึ้ง”

คำว่า หักหอผึ้ง ก็คือ การหักดอกทำต้นผึ้งนั่นเอง ต้นผึ้ง ทำจากต้นกล้วยขนาดเล็ก ทำฐานเป็นขาหยั่งสามขา ยึดติดต้นกล้วยเพื่อให้ตั้งได้ ประดับด้วยดอกผึ้ง คือ ขี้ผึ้งหล่อเป็นรูปดอกไม้ โดยการเคี้ยวขี้ผึ้งให้เหลวแล้วใส่ลงในแม่พิมพ์ที่ทำจากผลไม้ เช่น ผลลิ้มลี (ลิ้มพี ส้มพอดิ โปธิทะเล) หรือผลมะละกอ ที่แต่งให้เป็นแม่พิมพ์รูปดอกไม้จากนั้นก็นำขี้ผึ้งกรอกในแม่พิมพ์แล้วนำไปแช่น้ำขี้ผึ้งจะหลุดออกจากพิมพ์เป็นรูปตามแบบ ก่อนนำดอกไม้ไปติดที่ต้นผึ้ง ช่างทำต้นผึ้งจะหั่นหัวขมิ้นให้เป็นแวนกลมใช้ไม้กลัด เสียบแวนขมิ้นรองดอกไม้ เพื่อมิให้ดอกไม้อ่อนตัวจนเสียรูปทรง

ลักษณะต้นผึ้งและหอผึ้งแบบต่างๆ

ลักษณะการหักหอบ้าง ทำจากไม้ไผ่

การทำต้นฝ้ายจะทำให้เสร็จก่อนวันเก็บอัฐิธาตุของผู้ตาย เมื่อถึงวันเก็บอัฐิ ญาติพี่น้องจะนำต้นฝ้ายไปถวาย เพื่อให้พระสามารถนำขึ้นไฟไปใช้ ส่วนต้นฝ้ายจะนำส่วนก้านกล้วยมาใช้คิบบอฐิ ทำเป็นรูปคนกลับธาตุ แล้วนำต้นฝ้ายมาวางที่กองอัฐิให้พระสงฆ์ชกบังสุกุลกลบธาตุ ก่อนที่จะนำอัฐิไปบรรจุในที่อันเหมาะสม

ลักษณะเด่นของปราสาทฝ้ายบ้านโพนทราย

บ้านโพนทรายจะมีความเด่นเป็นพิเศษคือ ส่วนใหญ่จะสร้างปราสาทฝ้ายถวายเป็นพุทธบูชาในวันออกพรรษา โดยมีแนวคิดพื้นฐานจากตำนานในพระพุทธศาสนาเรื่องลิงถวายรวงฝ้าย มีเนื้อหาที่มาจาก “ในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาในป่ารกชัฏวัน ซึ่งเป็นดงไม้สาละใหญ่ มีช่างปาไลเลยยะ (ปาไลโยยก์) เป็นอุปัฏฐาก จัดที่ประทับ ทั้งหาน้ำและผลไม้มาถวายตลอดระยะ ๓ เดือน ลิงตัวหนึ่งจึงนำรวงฝ้ายมาถวายพระพุทธเจ้าด้วย และเมื่อเห็นพระองค์ทรงเสวยน้ำฝ้าย ทำให้ลิงก็ตั้งใจมากกระโดดโลดเต้นจนกิ่งไม้หัก ผลัดตกลงมาถูกต่อไม้เสียตาย ด้วยอาณิสสในการถวายรวงฝ้าย ลิงจึงได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรอาศัยในปราสาทสูง ๓๐ โยชน์ครั้นถึงวันปวารณาออกพรรษา(ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน๑๑) พระพุทธองค์เสด็จออกจากป่าเข้าเมืองโกสัมพี ช่างปาไลโยยก์รู้สึกเศร้าโศกจนหัวใจแตกสลายล้มลง และด้วยอาณิสสของการอุปัฏฐากพระพุทธองค์จึงได้ไปเกิดบนปราสาทสูง ๓๐ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เช่นกัน และตามตำนานว่าพระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณความดีของช่างปาไลเลยยะ จึงนำรังฝ้ายมาทำเป็นดอกไม้ เรียกว่า ดอกฝ้ายและนำมาติดประดับต้นฝ้าย”

(นายลู นิลจิตร,ให้สัมภาษณ์)

แนวคิดในการทำหอผึ้งของบ้านโพนทรายนั้น มีลักษณะคล้ายกับที่อื่นๆ ซึ่งนายวิเชียร ปลื้มชนะ ช่างแทงหยวกท่านหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า

“หอผึ้งเป็นพัฒนาการทำต้นผึ้ง ซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวอีสานจัดทำขึ้นในงานถวายทานแก่ผู้เสียชีวิต แต่เดิมทำเป็นต้นผึ้ง โดยใช้ต้นกล้วยขนาดเล็กเสียบไม้ไผ่ ๓ ท่อน เพื่อให้ตั้งได้แล้วนำขี้ผึ้งหลอมละลายติดพิมพ์ ทำเป็นดอกดวงตามที่เห็นงาม หรือทำเป็นข้อเสียบไม้ไผ่มาประดับต้นกล้วยให้สวยงามเรียกว่าต้นผึ้ง ต่อมาจึงมีการประดิษฐ์โครงไม้ไผ่เป็นรูปปราสาท เรียกว่า หอผึ้ง เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ในงานบุญแจกข้าว ซึ่งกำหนดจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำหรือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ เป็นงานที่ทำขึ้นคนละหอหรือทำร่วมกันในชุมชน จัดเป็นขบวนหอผึ้งแห่ไปถวายวัดในชุมชน ต่อมาได้นำโครงไม้ไผ่มาทำเป็นโครงปราสาทให้สูงใหญ่ เปรียบเหมือนวิมานเทพบุตร นางฟ้าบนสวรรค์ แต่ปัจจุบันลดขนาดเหลือ ๒-๒.๕๐ เมตร เพื่อสะดวกในการแห่ไปวัดเป็นพุทธบูชา”

(นายวิเชียร ปลื้มชนะ, ให้สัมภาษณ์)

ในการทำปราสาทผึ้งถวายนั้น นายสัมพันธ์ กากแก้ว นายช่างผู้เชี่ยวชาญในการทำโครงปราสาทผึ้ง ได้กล่าวถึงการแทงลอยลายบนกาบกล้วยว่า **ชื่อลายบางลายมีที่มาจากตำนานพระพุทธรูปะวัตินั้นคือ**

“สมัยก่อนเป็นยุคที่สัตว์และสิ่งมีชีวิตต่างๆพูดได้ เมื่อทราบว่า มีการประดิษฐ์รวงผึ้งเป็นดอกดวงเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ช่างและลิงนั้น เทวดา นางฟ้าในสวรรค์ชั้นต่างๆ สัตว์เดรัจฉาน ยักษ์ ต่างก็อยากร่วมอานิสงส์ในครั้งนั้น จึงขอถวายสิ่งที่ตนมีแก่พระพุทธเจ้าได้แก่ **พระพรหมถวายเข้า และเต่าถวายตีน หมากถวายแหว** ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงนิยมและยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อมา โดยประติษฐานในรูปแบบลอยลายต่างๆ บนปราสาทผึ้ง ลอยลายดังกล่าว จึงมีความหมายอันสอดคล้องกับตำนานพระพุทธรูปะวัตินั้นคือ มีการแทงหยวก ลายแหวหมา(พินหมา) ลายตีนเต่า ลายเข้าพรหม เป็นต้น”

(นายสัมพันธ์ กากแก้ว. ผู้ให้สัมภาษณ์)

หลังจากทำปราสาทผึ้งเรียบร้อยแล้ว องค์ประกอบที่ขาดไม่ได้คือ การตกแต่งปราสาทผึ้งด้วยวัตถุ สิ่งของที่ต้องการถวายพระสงฆ์เพื่อใช้สอย อันจะเป็นสะพานแห่งบุญกุศลของผู้ปรารถนาอานิสงส์ในการถวายปราสาทผึ้งในครั้งนั้นๆ สิ่งของที่นำมาประดับ เช่น ดอกผึ้ง ผ้าบังสุกุล สมุด ดินสอ เทียนไข ไม้ขีดไฟ นกปลา (सानจากยอดตาล) ฝ้าย ไหม และพวงมะโหด (มะโห้) โดยแขวนไว้ส่วนบนของปราสาท

อานิสงส์ของการถวายปราสาทผึ้ง

แม้ความเชื่อของการถวายปราสาทผึ้งตามคำบอกเล่าจะเป็นเช่นไร แต่เมื่อศึกษาจากหนังสือโบราณเรื่องฉลองปราสาทผึ้ง ที่พบ ณ วัดบ้านโพนทราย ปริวรรตโดยนายณัฐพงศ์ มั่นคง ช่างแทงหยวกรุ่นหนุ่ม พบว่า อานิสงส์ของการทำปราสาทผึ้งถวายมีมาก ดังข้อความที่คัดมาบางส่วนดังนี้

“ดูราพรหมณ์ โยปุคโคโล อันว่าบุคคลผู้ใดมีใจใสสะอาดในศาสนา กาเลยะ เพิงกระทำสร้างแปงมทุบูชา ปาสาทัง ยังผาสาทเผิ่งให้เปันทาน สังฆสา แก่ภิกขุสงฆ์ทั้งหลายมีพระเจ้าเป็นประธาน โสปุคโคโล อันว่าบุคคลผู้สร้างยังผาสาทเผิ่งนั้น ละกะติกัง ได้อานิสงส์ ๒ ยังผลอานิสงส์ สาดิสสะกับปะคะนิเท ประมาณว่าได้๓กับแท้ดีหลีแล โยปุคโคโล อันว่าบุคคลผู้ใดสร้างยังผาสาทเผิ่งจุดโต ค้นว่าจุดติตายจากเพชอันเป็นคน นิละพะติ ก็ได้เอาตนเมื่อเกิด เทวโลก ในสวรรค์เทวโลก

โยปุกคโโล อันว่าบุคคลผู้ นั้น สังกสารันโต อันท้าวระวัดปิดไปมา สักกัมมาวะจะเทวะโลก ในชั้นฟ้า จตุมมหาราชิกาดาวติงสา แล ยามมา ตุสสิตานิมานะระติ แล ปรมิตตะวัสสวัตติ ปัญญาชาติ สะตานิัง เสียยว่าได้ ๕ ฮ้อยชาติ คั้นว่าคาคแล้ว ตะโตสักกามา จากชั้นฟ้าทั้ง ๖ จักกะวะติราชา ละพะติ ก็จักได้ลงมาเกิดเป็นพระยาจักรวรรดิราชา มนุสาโลก ในมนุสสาโลกเมืองคน อิศาโโล ก็ได้เป็นใหญ่ มนุสสานัง แก่คนทั้งหลาย โหติ ก็มีแล จักกะวะติราชา อันว่าพระยาจักรวรรดิราชา ตนนั้น จตุเสนาสัมปโน อันประกอบด้วยเสนา ๔ จำพวกทั้งหลาย สัตตะสะหัสสานิ อันได้แสนหลัง อเหตุสูง ก็มี ตัสสะระโย แก่พระยาจักรวรรดิราชา นั้นแล ระชะตะโกถาราคานิ อันว่าเยี่ยเงินทั้งหลาย สัตตะสะหัสสะนิ อันได้แสนหลัง อเหตุสูง ก็มี ตัสสะระโย แก่พระยาจักรวรรดิราชา นั้นแล สุวัณณะโกถาราคานิ อันว่าเยี่ยค่าทั้งหลาย สัตตะสะหัสสะนิ อันได้แสนหลัง อเหตุสูง ก็มี ตัสสะระโย แก่พระยาจักรวรรดิราชา นั้นแล โยปุกคโโล อันว่าบุคคลผู้ได้สร้างแปง มัทธบุพผา ยังผาสารทดอกฝิ่งนั้น ปะเทสะระชัง ยังจักได้เป็นพระยาในประเทศสाराชบ้านน้อยแลเมืองใหญ่ วิมลลัง อันกว้างขวาง คนนาโต อสังโขโย อันนับด้วยอสงไขยแท้ทีหลีแล ยัสมา เหตุใด ตัสมา เหตุตั้งนั้น ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า อะหะ กล่าวเชิงสุปิโนพราหมณ์ว่าตั้งนั้น พราหมณะ ตูราพราหมณ์ เยณะนะ อันว่าคนทั้งหลายฝูงใด อิตถิว่า คือว่าผู้ยิ่งก็ดี บุริโสวา คือว่าผู้ชาก็ดี พรามมะโนวา คือว่าพราหมณ์ก็ดี พรามมะนีวา คือว่านางพราหมณ์ก็ดี เวโสวา พ่อค้ำก็ดี สุทโธวา พ่อครัวก็ดี ยะทิปะถายะมะโน ฝึกเลปรารถนา มัถ เทวะสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันเป็นเทวดาก็ดี พรหมะสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันเป็นพระยาพรหม อินทาสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันเป็นพระยาอินทร์ก็ดี จักกะวะติสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันเป็นพระยาจักรวรรดิราชา ก็ดี กาเลยุง ก็เพิงว่าสร้างแปง สักกิทาคานาคาแลอรหันติมรรคา อนาคตกาล ในกาลอันจักมาภายหน้าบ่สงคิไสชะแล เตชะนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ละภิสันติ ก็จักได้ สะคิสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันมีในเมืองฟ้าก็ดี พรหมณะสัมปะติง ยังสี่สมบัตินันเป็นพระยาพรหมก็ดี เยชะนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงใด กตวา ได้กระทำสร้างแปง มทุพพังปะสาทัง ยังผาสารทดอกฝิ่ง บูชาสัพพัญญูเจ้าตั้งนั้น เตชะนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น วัสสะชะตา เมื่อภายหลัง ละภะสันติ ก็จักได้ยังสี่สมบัตินันเป็นสุข เยชะนา อันว่าทั้งหลายฝูงใดได้สร้างแปงยังผาสารทดอกฝิ่งนั้น ปะวัตติ ก็จักได้ ทเว กุเล ในกระกูล ๒ แห่งคือว่าท้าวพระยามหากษัตริย์แลพรหมผู้ประเสริฐ ก็บ่ท่อนได้ไปเกิด ในกระกูลอันถ้อยอันฮ้ายนั้นสักเพื่อแล .....

(ณัฐพงศ์ มั่นคง ปวีรรต, ฉลองปราสาทผึ้งวัดบ้านโพหนองราย ๒๕๕๘.)

ขั้นตอนการทำปราสาทผึ้งเพื่อการเรียนรู้

หากจะประมวลภาพโดยรวมของกระบวนการทำปราสาทผึ้ง สามารถสรุปเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ ๖ กระบวนการดังนี้

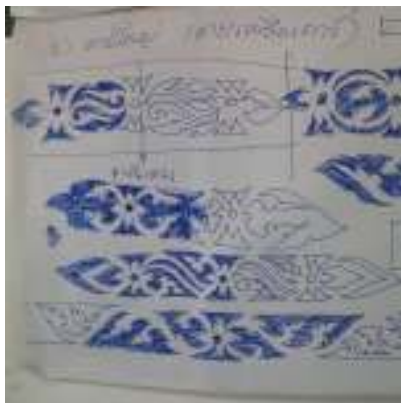
๑. การทำโครงไม้ไผ่โดยการวัดขนาดเลือกรูปแบบให้โครงสร้างปราสาทที่ต้องการสร้างมีสัดส่วนสวยงามตามลักษณะรูปทรงแต่ละประเภท ส่วนใหญ่รูปแบบจะทำสืบทอดกันต่อมาจากปู่ย่าตายาย โดยให้ช่างไม้ที่มีฝีมือในชุมชนเป็นหลัก

๒. การออกแบบและการแกะลวดลาย ส่วนประกอบสำหรับตกแต่งตัวปราสาทตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา แต่เดิมใช้การแทงหยวกสำหรับเป็นส่วนประกอบโครงไม้ไผ่ ลวดลายที่นิยมมีหลายเข้า พรหม ลายโหง่ ลายแฉ่วหมา ลายตีนเต่า และลายนาคย่อย บางแห่งใช้การแกะลาย ปั้นลาย ด้วยซี่ผึ้งที่ติดกับกรอบไม้ หรือการหล่อลายด้วยแม่พิมพ์มาติดประดับในภายหลังด้วยการใช้ความร้อน (ตามแบบประยุกต์) แต่บ้านโพนทรายยังคงรักษารูปแบบและวิธีดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาอยู่ถึงปัจจุบัน

ลวดลายต่างๆของการแทงหยวกบ้านโพนทราย

๓. การทำดอกผึ้ง (ดอกผึ้ง) ใช้หมากโป หรือลูกสมิพี หรือโพธิ์ทะเล มาเป็นแม่พิมพ์ บางชุมชนใช้กันมะละกอลูกเล็กเป็นแม่พิมพ์ จุ่มแม่พิมพ์ลงในซี่ผึ้งที่หลอมละลายด้วยการต้มในภาชนะจนซี่ผึ้งละลาย แล้วนำแม่พิมพ์ขึ้นมาจุ่มในน้ำเย็น เพื่อให้ดอกผึ้งแข็งตัว สามารถแกะดอกผึ้งออกจากพิมพ์ได้ นำดอกผึ้งไปตกแต่งเพิ่มเติมด้วยดอกไม้ แล้วจึงนำไปติดประดับที่ตัวปราสาท

๔. การประดับตกแต่งปราสาทผึ้ง ส่วนประกอบอื่นๆ จะมีดอกดาวเรืองดอกไม้ตามท้องถิ่น แวนขมิ้นและดอกสามปีบเขียว (บานไม่รู้โรย) ใช้เป็นเกสรดอกไม้ช่วยยึดให้ดอกไม้ติดแน่นมั่นคงขึ้น พวงมะโหด (พวงมะโง่น) กระจ่างแห้งหอมแดงแห้ง ร้อยเป็นพวงมาลัย และรวงข้าว ประดับตกแต่งปราสาทให้สวยงาม

๕. ส่วนฐานของปราสาทผึ้ง จะประกอบด้วย คานหาม ทำด้วยลำไม้ไผ่ขนาดพอเหมาะที่จะรับน้ำหนักของตัวปราสาทได้ สำหรับให้คนหาม ๔ คน

๖. การนำไปถวายวัด ชาวคุ้มต่างๆจะนำปราสาทผึ้ง มาตั้งรวมที่รอบๆบริเวณศาลาการเปรียญ วัดบ้านโพนทราย ในตอนค่ำเพื่อเข้าสู่พิธีการถวายปราสาทอย่างเป็นทางการตามเวลาที่ตกลงกันในชุมชน ส่วนใหญ่มักเป็นเวลาค่ำประมาณ ๑ ทุ่ม เมื่อพร้อมกันแล้ว จึงแห่รอบๆวิหาร ๓ รอบ และเมื่อครบ ๓ รอบแล้ว บรรดาชาวคุ้มจะพากันหยิบสิ่งของ ทั้งดอกผึ้ง ต้นผึ้ง และสิ่งประกอบทั้งหลาย นำเข้าศาลาการเปรียญ แต่จะไม่นำปราสาทเข้า ต่อจากนั้นเป็นการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย รับศีล และกล่าวคำถวายปราสาทผึ้ง เป็นอันเสร็จพิธี เนื่องจากระยะหลังมีการประกวดปราสาทผึ้ง เพื่อการรวมน้ำใจชาวคุ้ม ก็จะเป็นการประกวดผลรางวัลปราสาทที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ รองชนะเลิศและรางวัลชมเชย การได้รับรางวัลหรือไม่ได้รับมิใช่เป็นเรื่องหลักในการทำบุญแต่ละครั้ง แต่เพื่อความสนุกเพิ่มเติมบรรยากาศเท่านั้น

การสืบทอดในปัจจุบัน

กลุ่มช่างแทงหยวกบ้านโพนทราย มีการสืบทอดงานแทงหยวกจากรุ่นสู่รุ่น ดังนี้

๑. การสืบทอดโดยใช้งานเทศกาลประเพณีเป็นสถานการณ์ จากรุ่นสู่รุ่น เช่น การถ่ายทอดวิชาความรู้ ทักษะฝีมือการทำลวดลายต่างๆ มีการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องจากบรรพชน จนถึงรุ่นปัจจุบัน ที่สำคัญยังมีการถ่ายทอดสู่เยาวชนอย่างต่อเนื่องทั้งในชุมชน สอนโดย นายลู นิลจิตรและคณะช่าง

๒. การถ่ายทอดสู่เยาวชนอย่างต่อเนื่องทั้งในชุมชนและนอกชุมชน สอนโดย นายลู นิลจิตร นายวิเชียร ปลื้มชนะ นายบุญธรรม กากแก้ว นายณัฐพงศ์ มั่นคงเป็นวิทยากรในการสอนการแทงหยวกที่โรงเรียนบ้านไทยวิทยาคมเรียนการแทงหยวกในรายวิชาท้องถิ่น (เรียนการแทงหยวก) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยสอนการแทงลายพื้นฐานเช่น ลายพันทนึ่ง ลายพันท้า ลายตีนเต่า ลายนกน้อย ลายกระทอด ลายโหง่ ลายกาบเอียง และการประกอบปราสาทผึ้ง ในการเรียนครั้งนั้นมีประมาณ ๒๐ คน มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายส่วนใหญ่เรียนแทงลาย ส่วนผู้หญิงจะเรียนทำดอกผึ้งและร้อยมาลัยประดับตกแต่ง

นอกจากนี้โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม(ฝ่ายมัธยม) ได้นำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๔๐ คน มาศึกษากระบวนการแทงหยวก ถึงพื้นที่บ้านโพนทราย ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘

๓.เมื่อวันที่ ๒๗ - ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไทย ได้เชิญ ช่างแทงหยวกบ้านโพนทราย เป็นวิทยากรในการอบรมการแทงหยวกแก่ตัวแทนชุมชน ตำบลบ้านไทยจำนวน ๕๐ คน เพื่อสืบสานความรู้และทักษะด้านนี้ให้คงอยู่ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งพบว่า หลายคนไม่เคยมีประสบการณ์ด้านนี้มาก่อนแม้จะอายุมากแล้วก็ตาม ขณะร่วมอบรมก็มีความตั้งใจเป็นพิเศษที่จะมีส่วนในการต่อยอดภูมิปัญญาด้านนี้ให้คงอยู่ โดยมีวิทยากรหลักคือ นายบุญธรรม กากแก้วและนายณัฐพงศ์ มั่นคง

ล่าสุด ได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องการแทงหยวก บนเวทีมนมั่งเมืองอุบลเนื่องในการจัดงาน
วันสัปดาห์การอ่านและการเรียนรู้ เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๙

นับเป็นก้าวที่สำคัญยิ่งของกลุ่มช่างบ้านโพนทราย ที่ได้มีโอกาสเปิดตัวให้ชาวจังหวัดอุบลราชธานีได้ทราบว่า การแทงหยวกที่บรรพบุรุษเคยทำมาในอดีต ยังคงอยู่ที่บ้านโพนทราย และยังไม่หายไปจากสังคม เพียงแต่ว่า คนรุ่นปัจจุบันจะตระหนักในคุณค่าและพร้อมที่จะสืบสานหรือไม่?

แต่..กล่าวได้ว่า มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พร้อมในการสนับสนุนและเปิดโลกทัศน์
เปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาด้านการแทงหยวกที่ทรงคุณค่าในชุมชนแห่งนี้ เป็นที่ปรากฏแก่ชุมชน
ภายนอก ทั้งที่เข้ามาแล้วและจะยังคงสืบสานต่อไป

รองศาสตราจารย์วิณา วิสเพ็ญ
นายภูวดล อยู่ปานและคณะ
เรียบเรียง

อ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. **มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๘.
- ณัฐพงศ์ มั่นคง, **ฉลองปราสาทผึ้ง** ปรึวรรตจากคัมภีร์ใบลานวัดบ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี,จำนวน ๖ หน้า.
- บุญชัย ทองเจริญบัวงาม . **เอกสารประกอบเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการคัดเลือกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปี ๒๕๕๘** . กรุงเทพฯ : ๒๕๕๘.
- บุญธรรม กากแก้ว (ผู้ให้สัมภาษณ์) ,อายุ ๔๙ ปี, บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี(ภูวดล อยู่ปาน,วิณา วิสเพ็ญ ผู้สัมภาษณ์ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๕๘)
- ป. มหาพันธ์. **ศิลปะการฉลุสลักหยวก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.
- พูลสวัสดิ์ มุมบ้านเช่า. **ศิลปะการแทงหยวก ในภูมิปัญญาทางศิลปะ**. วิทยานิพนธ์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔.
- วันนะ จุฑะวิภาต. **ศิลปะพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : กล้วยน้ำไทยการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- ลู นิลจิตร (ผู้ให้สัมภาษณ์) ,อายุ ๗๔ ปี, บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี(ภูวดล อยู่ปาน,วิณา วิสเพ็ญ ผู้สัมภาษณ์ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๘)
- วิเชียร ปลื้มชนะ(ผู้ให้สัมภาษณ์) ,อายุ ๖๔ ปี, บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี (ภูวดล อยู่ปาน,วิณา วิสเพ็ญ ผู้สัมภาษณ์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๘)
- สัมพันธ์ กากแก้ว(ผู้ให้สัมภาษณ์) ,อายุ ๗๑ ปี, บ้านโพนทราย ตำบลบ้านไทย อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี (ภูวดล อยู่ปาน,วิณา วิสเพ็ญ ผู้สัมภาษณ์ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๘)